

ΔΙΓΕΝΗΣ Ο ΚΙΟΡΟΓΛΟΥ

Δύναται τις άνευ ένδοιασμοῦ νά ισχυρισθῆ, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς πτώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκ τῶν σπουδαιότερων τῆς ἱστορίας καθ' ὅλου, τὸ σπουδαιότατον δὲ τῆς ἡμετέρας κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν χιλιετηρίδα, τέως ἀμεληθὲν ἔνεκα διαφόρων λόγων ἢ μόλις ἐξετασθὲν, μόνον ἐσχάτως ἀξιούται σοβαρᾶς προσοχῆς καὶ ψυχραίμου ἐρεῦνης¹.

*
**

Ἐπιστεύθη καὶ πιστεύεται ἡ θεωρία, ὅτι ὁ κύκλος τῶν γεγονότων ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τοῦ 1461, ἀπὸ τῆς καταλύσεως δηλαδὴ τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Αυτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος, αὐτὸς ἀποτελεῖ πράγματι τὸ ὄριον τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τὴν ἀπαρχὴν τῆς φθορᾶς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Συνέπεια δὲ τῆς πίστεως ταύτης εἶναι ἡ ἀπλοποιήσις τῆς μορφῆς τῆς φθορᾶς: οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πάντες πλὴν τῶν γνωστῶν ἐλαχίστων ὑπολειμμάτων, κατὰ τὸ τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν, «ἐλιθάσθησαν, ἐπίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον»², ὅταν δὲν ἐξιλαμίσθησαν διὰ τῆς βίας.

Ἄλλ' ἀφίσταται τῆς ἀληθείας ἡ θεωρία.

Ναὶ μὲν ἀπέβησαν μοιραῖα τὸ 1453, τὸ 1461 καὶ εἴ τι ἄλλο παραπλήσιον ἔτος, ἡ μελέτη ὅμως τῆς μετὰ τὰς ἀλώσεις ἐξελίξεως τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ παρουσίασε τοιαύτας ἐκπλήξεις, ὥστε πολλοὶ συγγραφεῖς εὐρέθησαν πρὸ ἀδυνάτου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξαγωγὴν

¹ Πρώτιστα πάντων, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς βιβλιογραφίᾳ, σημειῶ τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Γ. Γεωργιάδου - Ἀρνάκη, Οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοί, Ἀθῆναι 1947 (Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, Zwanglose Beihefte zu den «Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbüchern» Nr. 41). Ὁ συγγραφεὺς (Πρόλογος, δ') θαυμασιῶς ἐρωτᾷ: «Πῶς συνέβη ὥστε ὁ ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου ἑλληνοχριστιανικὸς πληθυσμὸς, ὅστις κατὰ τινὰς ὑπολογισμοὺς ἀνήρχετο εἰς τριακόνα δύο ἑκατομμύρια περὶ τὸ ἔτος 395 μ.Χ. καὶ ὅστις διετηρήθη ἀκαίῳ καὶ ἀριθμητικῶς ὑπερισχύων μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, νά συμπτυχθῆ εἰς τὸ ἐν καὶ ἡμῖν ἑκατομμύριον τῶν προσφύγων, οἵτινες τῷ 1922 κατέφυγον εἰς τὴν Ἑλλάδα;»

² Π α ὕ λ ο υ, Πρὸς Ἐβραίους, ΙΑ', 37.

συμπερασμάτων, διότι τὰ μεταγενέστερα κοινωνικά φαινόμενα δὲν συνεβιβάζοντο σχεδὸν ποσῶς μὲ τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν.

Ἐτέθησαν ἐπομένως ἐν ἀμφιβόλῳ αἱ πηγαί—παρεμερίσθη κατὰ τὸ δυνατόν ἡ μεροληψία τόσον τῶν βυζαντινῶν, ὅλων τῶν παρατάξεων, ὅσον καὶ τῶν τουρκικῶν, ἐγένετο προσεκτικὴ καὶ τῶν δυτικῶν χοῆσις, ἐκ τῆς κριτικῆς δὲ ταύτης ἀναλύσεως τί προέκυψε; "Ὅτι τὰ πράγματα ἐξειλίχθησαν κατὰ τρόπον ἐντελῶς διάφορον τοῦ παραδεδομένου, ὅτι αἱ ἀλώσεις ἀπέβησαν μοιραῖαι μόνον διὰ μικρὰν μερίδα τοῦ πληθυσμοῦ, ὅτι τὸ αἷμα δὲν ἔρρευσε κρουνηδὸν καὶ ὅτι, συνεπῶς, ὁ κύκλος τῶν γεγονότων ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τοῦ 1461 δὲν ἀποτελεῖ αὐτὸς τὸ ὄριον τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένην ἀπαρχὴν τῆς κατὰ μάζας, μάλιστα δ' ἐν φόνῳ μαχαίρας, φθορᾶς τοῦ Ἑλληνισμοῦ¹.

Καὶ τότε πῶς τίθεται τὸ πρόβλημα;

Τὰ συμβάντα τῶν ἀλώσεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Τραπεζοῦντος ἐσφράγισαν μὲν τὴν ἐποχὴν, ἀλλ' εἶναι ἡ τελευταία πρᾶξις τοῦ δράματος, οὗ ἡ πρώτη δέον νὰ τεθῆ αἰῶνας ὅλους πρότερον. Ἡ ἠθικὴ ἄνεσις μεθ' ἧς ἐγένετο δεκτὴ ἡ κατάκτησις τῶν κέντρων εἶναι τὸ προϊόν τῆς ἀπεράντου δυστυχίας καὶ τῆς ἀπογνώσεως, εἰς ἣν εἶχον ἀπὸ μακροῦ περιέλθει καὶ τούτων οἱ κάτοικοι ἕνεκα ποικίλων αἰτίων. Ἡ ὑπαιθρος εἶχεν ἤδη, κατὰ διάφορα στάδια καὶ κατὰ περιοχὰς εὐρυτάτας, ἀποφασιστικῶς ἀντιμετωπίσει τὸ πρᾶγμα καὶ δημιουργήσει τὴν σχετικὴν ψυχολογίαν, ἃν ὑπῆρχε καὶ τοιαύτης ἀνάγκη. Λοιπὸν οἱ φοβεροὶ ἐξισλαμισμοί, γενόμενοι ἐθελουσίως καὶ κατὰ κύματα τρομακτικὰ καὶ παρακολουθοῦντες τοὺς Ὀθωμανοὺς ἀπὸ τὰ πρῶτα τῶν βήματα, δηλαδὴ τὴν Τουρκοκρατίαν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ τῆς ὁρίου, αὐτοὶ βασικῶς ἐπέφερον τὴν πτώσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πᾶν ἄλλο δὲ στοιχεῖον δευτερεύει².

*
**

Τούτου δοθέντος, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: μετὰ τὴν ἐξωμοσίαν, ἥτις βεβαίως ἦτο συνέπεια προτέρας, ὑπὸ τὸ καταθλιπτικὸν βᾶρος σπουδαίων

¹ Βλ. σχετικῶς τὴν μελέτην τοῦ J. H. Mordtmann, Die Kapitulation von Konstantinopel im Jahre 1453 (Byzantinische Zeitschrift, XXI, 1912, 129 - 144). Τὰ συμπεράσματα τοῦ Mordtmann, ἃν καὶ μετριοπαθῆ, ἐθεωρήθησαν οὐχ ἥττον συγκεχυμένα, ἐδέησε δὲ νὰ παρέλθῃ χρόνος ἰκανός, ἕως οὗ τύχουν ἐκτιμῆσεως καὶ ληφθοῦν ἐπὶ τέλους ὑπ' ὄψιν.

² Τὴν οἰοεὶ μαθηματικὴν ἀπόδειξιν τῶν ἀνωτέρω δύναται ν' ἀνεύρῃ διὰ τὴν Βιθυνίαν ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Γεωργιάδου Ἀρνάκη. Φανερόν ἐν τούτοις ὅτι θέλομεν βαδίζει μετὰ πλείονος εὐχερείας, ἃν γίνῃ κτῆμα ἡμῶν ὀλοζλήρου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἡ ἱστορία κατὰ τὴν Β' μ.Χ. χιλιετηρίδα—καὶ κτῆμα καλόν. Διότι δυστυχῶς ἐπὶ πολλῶν ζητημάτων εὐρισκόμεθα εἰσέτι, μεθ' ὅλα τὰ μεταγενέστερα ἐπιτεύγματα, μόνον εἰς ὃ σημεῖον ἔφθασεν ὁ Hammer.

γεγονότων, χαλαρώσεως τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, τί παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ καθ' ὅλου βίου των, ἄλλην συνείδησιν οἰκοδομοῦντες, οἱ πρώην Βυζαντινοί ;

Θεσμοὶ καὶ ἔθιμα, ποικίλαι τέχναι, πλεῖστα γλωσσικά, γνωρίζομεν ὅτι μετεδόθησαν εἰς τοὺς Τούρκους ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ὁ δὲ νέος κόσμος ἐκινήθη, τόσον κατὰ τὴν οὐσίαν, ὅσον καὶ κατὰ τὸν τύπον, ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ. Πῶς ἄρα νὰ σκεφθῶμεν ὅτι, μέχρι τινὸς τουλάχιστον, πολλαὶ σημαντικαὶ *πραγματοποιήσεις*, ἐν τῇ νέᾳ καταστάσει, δὲν ἦσαν ἔργον τοῦ συντριπτικῶς μεγαλυτέρου στοιχείου της, δηλαδὴ τῶν Ἑλλήνων ;

Οὐχ ἦττον ἐνταῦθα δὲν θὰ ἐξετάσωμεν θεσμοὺς ἢ ἔθιμα ἢ τέχνας. Οὐδὲ κὰν γλωσσικά, μ' ὅλον ὅτι πρόκειται περὶ μνημείων τοῦ λόγου. Θὰ εἴπωμεν ἁπλῶς ὀλίγα περὶ τῶν *ἀρχεικῶν* ἁσμάτων, ἐξ ὧν προῆλθε τὸ τουρκικὸν ἔθνικὸν ἔπος τοῦ *Κιόρογλου*—καὶ διη σχετικά μόνον μὲ τὸν χαρακτῆρα των, οἷχί δὲ καὶ μὲ τὴν ἐξωτερικὴν των μορφήν.

*
* *

Ὁ Νικόλαος Πολίτης, τοποθετῶν τὴν σύνθεσιν τοῦ ἔθνικοῦ ἔπους ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων εἰς τὸν IB' μ.Χ. αἰῶνα, πρὸ ἐτῶν ἔγραψε :

« Ἡ ἱστορία τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν IB' αἰῶνα παρουσιάζει ἀρκούντως περίεργον φαινόμενον, τὴν σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀναβλάστησιν ἡρωϊκῶν ἐπῶν παρὰ τισὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἔθνων, συμπίπτουσιν ἐνιαχοῦ πρὸς τὴν ἀφύπνισιν τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως¹ ».

Τὴν ἐνδιαφέρουσαν αὐτὴν διαπίστωσιν ἀνάγκη νὰ συμπληρώσωμεν διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι δὲν συμπίπτει ἐνιαχοῦ μόνον ἢ ἀναβλάστησις ἡρωϊκῶν ἐπῶν πρὸς τὴν ἀφύπνισιν τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ πανταχοῦ καί, πρὸ παντός, κατ' οὐδένα τρόπον ἐπιτρέπεται νὰ πιστεύωμεν ὅτι *συμπίπτει*. Ὁλως ἀντιθέτως, ἡ ἀναβλάστησις ἡρωϊκῶν ἐπῶν εἶναι φαινόμενον ἀναποσπάστως συνδεδεμένον μὲ τὴν γένεσιν τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως, ἢ δὲ μελέτη τῶν ἀπαρχῶν τῶν λαῶν ἔδειξεν, ὅτι τὸν ἐξηκριβωμένον χρόνον καθ' ὃν ἐποιήθη πρώτη τις ἐπικὴ ρίζα δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὡς χρόνον καὶ τῆς πρώτης ρίζης τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως τοῦ ποιήσαντος κόσμου. Διότι τὰ ἡρωϊκὰ ἔπη περικλείουν τὴν ὕλην ἣτις δίδει τὸ *πνευματικὸν* περιεχόμενον τῶν διαφόρων ἀγώνων, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν εὐρίσκει ποτὲ δικαίωσιν οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν, ὁ δ' ἀγωνιζόμενος λαὸς οὐδέποτε διαδραματίζει προοδευτικὸν ρόλον ἐπὶ τῆς γῆς.

¹ Ν. Γ. Πολίτου, Περὶ τοῦ ἔθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ἐν Ἀθήναις 1906, β.

Ἐνῶ λοιπὸν ἤρχισαν, ἀπὸ τοῦ Ι΄ μᾶλλον ὑποτυπωδῶς, ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος σταθερῶς, οἱ Βυζαντινοὶ νὰ βαίνουν ἀβιάστως πρὸς τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἠρωϊκοῦ των ἔπους, παραλλήλως δ' ἔσαρκοῦτο φυσιολογικῶς, ὑπ' ἐκείνου τρεφομένη πλουσίως, ἡ ἐθνικὴ των συνείδησις, βλέπομεν αἴφνης ἐπερχομένην τὴν ἀμείλικτον συνέπειαν τῆς ἀπὸ τὸ κέντρον ἐγκαταλείψεως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δηλαδὴ τῆς ἀγνωμοσύνης τοῦ κράτους πρὸς τὸ κυριώτερον του στήριγμα—βλέπομεν τὴν ἐξάπλωσιν τῶν Τούρκων.

Τὸ νὰ λέγη τις ὅτι συνετέλεσεν αὕτη, διὰ τῶν ἐπέκεινα ἐξελίξεών της, ὥστε νὰ παρουσιάζεται σήμερον ἡ Ἑλλάς, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἐν αὐτῇ μορφῶν τῆς παραγωγῆς, ὡς χώρα κατὰ δύο αἰῶνας καθυστερημένη τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν, εἶναι βεβαίως κοινὸς τόπος. Ἡ σκέψις ὅμως ὅτι αἱ πρῶται κρούσεις, ὑπὸ τῶν κατ' ἀρχὰς εὐαρίθμων εἰσβολῶν, ἐγένοντο κατὰ τὴν δραματικὴν ἐκείνην ὥραν, ἀνακόψασαι τὸν κανονικὸν ροῦν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ προκαλῆ ζῶηράν ἐντύπωσιν.

Καὶ περὶ μὲν ἐκείνων οἵτινες παρέμειναν χριστιανοὶ καί, μετὰ διαφόρους εὐνοήτους βραδυπορίας, ἐσχημάτιζον ἐπὶ τέλους τὴν ἑλληνικὴν ἐθνικὴν των συνείδησιν, οὐδεὶς λόγος. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐξισλαμισθέντων; Ἦτοι ἐκείνων οἵτινες, ἀπαλέσαντες ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ ἀπαρηθέντες προγονικὴν θρησκείαν, ἀπετέλεσαν ἀναμφιβόλως τὰ δύο περίπου τρίτα τῆς νέας διαμορφωθείσης καταστάσεως;

Ἀφοῦ περιτράνωσ ἀπέδειξαν ὅτι πᾶσα ἠθικὴ ἀρχὴ κυβερνᾶ μόνον τὸ γεννηῖσαν καὶ συντηροῦν αὐτὴν κοινωνικὸν περιβάλλον, ἐξαφανίζεται δὲ πρὸ τῶν ἀτέγκτων νόμων τῆς ζωῆς, ὅταν ἐκεῖνο μηδενίζει τὸ βιωτικὸν ἐπίπεδον, ἐπροχώρησαν ἔτι περισσότερον, ἐφ' ὅσον εἶχον ὠριμάσει καὶ δι' αὐτοὺς αἱ σχετικαὶ συνδιῆκαι—ἐπροχώρησαν εἰς τὸν σχηματισμὸν *τουρκικῆς* ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Τὴν ὕλην ὅμως διὰ τὰ παραλλήλα ἠρωϊκά των ἔπη πόθεν θὰ παρελάβανον, ἂν μὴ ἐκ τοῦ προτέρου ψυχικοῦ βίου; Τὸ πνευματικὸν δηλαδὴ περιεχόμενον τοῦ νέου ἀγῶνος πόθεν ἤθελεν ἀντληθῆ, ἂν μὴ ἐκ τοῦ προτέρου ψυχικοῦ βίου;

Τοιοῦτοτρόπως εὐρισκόμεθα πρὸ μοναδικοῦ φαινομένου, ὅπερ εἶναι ἡ ἀναβλάστησις τοῦ *τουρκικοῦ ἐθνικοῦ ἔπους* μὲ *οὐσίαν ἑλληνικὴν*, μάλιστα δὲ τόσον ἄφθονον, ὅσον ἦσαν πολλαπλάσιοι τῶν Τούρκων οἱ ἐξισλαμισθέντες Ἑλληνας—ἀλλ' ὑπάρχει τὸ φαινόμενον;

*
**

Τὴν ἀλήθειαν δύναται τις εὐκόλως νὰ καταδείξῃ διὰ τῶν ἐπομένων:

Εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πολλοὶ τῶν κατακτηθέντων Ἑλλήνων, μ' ὅλον ὅτι στερεῶς διετήρησαν ἕνεκα ποικίλων λόγων τὴν χριστιαν-

νικὴν θρησκείαν, οὐχ ἤττον ἔνεκα διαφόρων ἄλλων ἀπώλεσαν τελείως τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Παρὰ τοῖς Ἑλλησι τούτοις τὴν εἰρημένην ἀπώλειαν παρακολουθεῖ πλήρης λήθη τῶν ἑλληνικῶν ἠρωϊκῶν ἁσμάτων. Τὸ πρᾶγμα δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι δὲν ἔπλασαν ἄλλα ξενόγλωσσα, καθ' ὃν χρόνον ἐσφυρηλάτουν ὅσον ἠδύνατο τὴν ἑλληνικὴν ἐθνικὴν τῶν συνειδήσιν. Ὅταν λοιπὸν πρὸς τὰ κατ' ἀκολουθίαν τῆς λήθης ἐκείνης τουρκόφωνα πλέον ἔπη τῶν ταυτίζονται τὰ ἔπη τῶν Τούρκων, τούτων δὲ τὴν πλειοψηφίαν ἐξ ἅπαντος ἀποτελοῦν ἐξιλαμισθέντες Ἑλληνες, δὲν θὰ συμπεράνωμεν περὶ τῶν τελευταίων ὅτι παρέλαβον ἀντλήσαντες μετὰ τῶν ὁμοεθνῶν ἐκ τοῦ προτέρου ψυχικοῦ βίου καὶ δὲν καθίσταται φανερὸν ὅτι τὸ τουρκικὸν ἐθνικὸν ἔπος εἶναι τουρκόφωνος μορφή τοῦ ἑλληνικοῦ ;

*
* *

Πόθεν ἐξ ἄλλου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος ;

Τοὺς Παυλικιανούς τοῦ Θ' αἰῶνος, τοὺς γνωστοὺς συνεχιστὰς τῶν παλαιῶν Μανιχαίων, ὅτε κατεδιώχθησαν ἐπὶ Θεοφίλου καὶ Θεοδώρας καὶ κατέφυγον εἰς τὰ ἐδάφη τῆς Μελιτηνῆς καὶ τῆς Ταρσοῦ, ὅχι μόνον καλῶς ἐδέχθησαν οἱ μουσουλμάνοι, ἀλλὰ καὶ τὴν κτίσιν ἰδίων φρουρίων καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐγκατάστασιν τῶν ἐπέτρεψαν, πολλὰ προσδοκῶντες ἐκ μέρους τῶν νέων συμμάχων εἰς τοὺς μέλλοντας ἀγῶνας κατὰ τοῦ Βυζαντίου¹.

Τῶν ἐξωμοσάντων τούτων γόνος, ὁ φημισμένος Ἀμιράς τοῦ ἡμετέρου ἔπους, μέχρι μὲν τῆς ἀρπαγῆς τῆς χριστιανῆς κόρης, ἦτο πρόσωπον ἀγαπητὸν παρὰ τοῖς ὀπαδοῖς τοῦ Ἰσλάμ. Κατόπιν ὅμως τῆς ἀπαρνήσεως τῆς νέας θρησκείας καὶ τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν θρησκείαν τῶν προγόνων του, χάριν τοῦ πρὸς ἐκείνην ἔρωτος, βλέπομεν τὸν πατέρα τοῦ Διγενῆ μισοῦμενον, λαμβάνοντα δὲ καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ κίορ, ἐν τῇ στερηθεῖ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

Ἐπομένως, κίορ - τυφλὸς ὁ Ἀμιράς καὶ κίορογλου - υἱὸς τοῦ τυφλοῦ ὁ Διγενής—ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικοῦ ἔπους Κιόρογλου - Υἱὸς τοῦ Τυφλοῦ.

*
* *

Τί δ' ὑπεχρέωσε τοὺς Τούρκους νὰ δεχθοῦν διὰ τὸν ἥρωά των τὴν ὀπωσδήποτε περιφρονητικὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν ;

Κληρονομήσαντες πολὺ πρὸ τῆς εἰσβολῆς καὶ κομίζοντες μεθ' ἑαυτῶν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν πνευματικὸν πλοῦτον ἀραβοπερσικὸν ἑξαιρέτον, ἀριστο-

¹ Henri Grégoire, 'Ο Διγενής Ἀκρίτας, ἡ βυζαντινὴ ἐποποιία στὴν ἱστορία καὶ στὴν ποίηση, New York 1942, 17.

κρατικὸν ὁμῶς τρόπον τινὰ καὶ ξένον πρὸς τὸν λαόν, δὲν ἦτο δυνατόν, ἔνεκα καὶ τῶν ἀμφιρρόπων γεγονότων, αἵτινα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν παρηκολούθησαν τὴν ἐγκατάστασιν των, ἢ ἀποκτήσουν ἀμέσως δημῶδη ἐπικὰ δημιουργήματα. Ὅταν ἐπέστη δὲ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, μετὰ τὴν ἀφύπνισιν τῆς ἐθνικῆς των συνειδήσεως, εὐρέθησαν πρὸ σπουδαίου διλήμματος: ἀντεμετώπιζον ἅψ' ἑνὸς μὲν τὴν ἀραβοπερσικὴν παράδοσιν, ἣτις ὡς λογία δὲν ἠγγίξε τὴν ψυχὴν, ἅψ' ἑτέρου δὲ τὴν παράδοσιν τὴν ἰδικὴν των, ἣτις πάλιν ὡς πρωτόγονος δὲν παρεῖχε τὴν ἀπαιτουμένην οὐσίαν.

Καὶ τότε, μετὰ τὴν πιέζουσαν αὐτοὺς ἀδήριτον ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, μόλις ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις τῆς νέας κοινωνίας, ἤκουσαν αἴφνης ἄσματα τῶν ποσηλῶτων, ἄσματα διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους εὐνοήτους λόγους ἀρκούντως ἀνταποκρινόμενα πρὸς ὅ,τι διακαῶς ἐπεθύμουν. Καὶ χορδίζουσαν εὐθύς τὰ μουσικὰ των ὄργανα καὶ μετὰ πάσης εὐκολίας λαμβάνουσαν εἰς τὸ στόμα τὰ τουρκικὰ συνθέματα τῶν ἐξισλαμισθέντων, οἵτινες ἐβάδιζον παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῶν ἀπειράριθμοι, πλήρεις πικρίας διὰ τὸ παρελθὸν καὶ προσδοκιῶν διὰ τὸ μέλλον.

Ὅστε λοιπὸν οἱ πρῶτοι ποιηταὶ τῶν τουρκικῶν ἐπικῶν ἁσμάτων ὑπῆρξαν Ἕλληνες, μία δὲ περιεργοτάτη συγκυρία καθιεροῖ τὴν παλαιὰν ἐκείνην καὶ περιφρονητικὴν ἐπωνυμίαν ὡς ἐπίσημον ὄνομα: τοὺς μὲν ἐξισλαμισθέντας ὑπεχρέωσαν τὰ συμπαρομαροῦντα τοῦ περιβάλλοντος, τοὺς δὲ Τούρκους ἢ χαραχθεῖσα πλέον γραμμῆ.

* *

Ἄλλὰ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὀλίγα περὶ τῶν τουρκοφῶνων χριστιανῶν ἰδιαιτέρως, ἐπειδὴ τῶν Ἑλλήνων τούτων ἡ περίπτωσις εἶναι πολλαπλῶς πολύτιμος.

Ὁ Σάββας Ἰωαννίδης, πρῶτος ἀνευρὼν ἐν τῇ παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα μονῇ Σουμελᾶ τῷ 1873 χειρόγραφον παραλλαγὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔπους¹, ἔγραψεν ἤδη τῷ 1887²:

«Μόνον δὲ ἐν τῇ γηυσίᾳ χώρα καὶ πατρίδι τοῦ Ἀκρίτου τῇ Καππαδοκίᾳ, ἀλλῶς πλεῖτον τῶν ἄλλων παθούση μάλιστα κατὰ τὴν Μελιτηνὴν καὶ τὸν Εὐφράτην, καὶ τὸ δὴ δεινὸν ἀλλογλώσσω καταστάσει, ἀπέλιπον ὅλως αἱ περὶ Ἀκρίτου εἰδήσεις³.»

¹ Henri Grégoire, "Ενθ' ἀν., 41.

² Σάββα Ἰωαννίδου, "Ἐπος μεσαιωνικὸν ἐκ τοῦ χειρογράφου Τραπεζοῦντος ὁ Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας ὁ Καππαδόκης, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1887, 25.

³ Ἐννοεῖ τῶν ἐλληνοφῶνων εἰδήσεων ἀπουσίαν. Μ' ὅλον ὅτι μεταγενεστέρως ἀνευρέθησαν καὶ κατεγράφησαν ἐκεῖθεν ἄσματα καὶ ἄλλα τινά, καθιστῶντα τὴν ἔκφρασιν «ὅλως» ἀπόλυτον, σχεδὸν οὐδόλως ἀφίσταται τῆς ἀληθείας.

Μόνον ἐν Καππαδοκίᾳ—καὶ πῶς δὲν ἠρουνήθη καὶ δὲν ἠρμηνεύθη μέχρι σήμερον τὸ σπουδαῖον αὐτὸ γεγονός :

Οἱ Καππάδοκες, ἀπωλέσαντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διετήρησαν οὐχ ἴπτον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Παραμένιντες εἰς τὸν κορμὸν τῶν μὴ ἐξισλαμισθέντων Ἑλλήνων, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποτελέσουν ἐξαιρέσειν καὶ νὰ μὴ συνειδητοποιηθοῦν ἐθνικῶς ὡς ἐκεῖνοι καθ' ὃν ἱστορικῶς ἐπιβάλλεται τρόπος. Πῶς λοιπὸν δὲν ἐγεννήθη μὴδ' ὑποψία περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ξενογλώσσων τῶν ἁσμάτων :

Ἐρευνηταί τινες ἐπλησίασαν τὸ κρίσιμον σημεῖον, τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὅμως ἐξέκλιναν τῆς εὐθείας—ἀναφέρω δὲ πάλιν τὸν Ἰωαννίδην :

« Ἀπέλιπον ὅλως αἱ περὶ Ἀκρίτου εἰδήσεις, ἢ τροποποιηθεῖσαι εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς ἕτερον ἦρωα τοῦ 16ου αἰῶνος, τὸν Κιόρογλου, οὗ τουρκιστὶ ἄδουσι τὰ ἄσματα, καὶ τὴν ἑλληνικοῖς γραμμασίην ἐκδοθεῖσαν τουρκιστὶ φυλλάδα τοῦ Κιόρογλου ἀναγινώσκουσι¹. »

Τὴν ἑλληνικοῖς γραμμασίην ἐκδοθεῖσαν τουρκιστὶ ταύτην φυλλάδα, τὴν ὁποίαν δὲν ἀνεγίνωσκον βεβαίως οἱ Τοῦρκοι, ἀλλ' οἱ ἀπόγονοι τῶν μὴ ἐξισλαμισθέντων τουρκοφώνων Ἑλλήνων, διατὶ νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς ἀπὸ ζώσης περισυναγωγὴν τῶν δημοδῶν ἐπικῶν δημιουργημάτων τῶν τουρκοφώνων προγόνων :

Ἀκολουθῶν τὸν Ἰωαννίδην, πολὺ περισσότερον ἀπομακρύνεται κατῶπιν ὁ Πολίτης :

« Ἡ δόξα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτου ὑπερέβη τὰ ὅρια τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ οἱ ἄθλοι αὐτοῦ ἀποδίδονται εἰς ἦρωας κατὰ τὸ πρότυπον αὐτοῦ πλασθέντας. Τοιοῦτος ἦρωας παρὰ τοῖς Τοῦρκοις εἶναι ὁ Κιόρογλου, ὃν ἐξυμνοῦσι τουρκικὰ δημῶδη ἄσματα καὶ δημῶδη βιβλία, καὶ οὗ τὸ ὄνομα ἀποδίδεται εἰς φρούρια καὶ τόπους τῆς Καππαδοκίας. Καὶ οἱ λησμονήσαντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσάν των Καππαδοκαί τῆς παρὰ τὸν Εὐφράτην χώρας καὶ τῆς Μελιτηνῆς τραγωδοῦσι μέχρι τοῦδε τᾶσματα ταῦτα καὶ ἀναγινώσκουσι τὴν εἰς τουρκικὴν γλῶσσαν δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων τυπωμένην φυλλάδα τοῦ Κιόρογλου². »

Ὡσαυεὶ πρόκειται πράγματι περὶ νέου τινὸς ἦρωος, τοῦ καθοριζομένου ΙΓ' αἰῶνος, οὐχὶ δὲ περὶ τοῦ Διγενοῦς, τοῦ ἀπὸ τοῦ Θ' καὶ τοῦ Ι' γνωστοῦ λίαν ὡς Υἱοῦ τοῦ Τυφλοῦ! Ὡσαυεὶ διήλθον ἐν ἄλλοις λόγοις οἱ Καππάδοκες αἰῶνας ὅλους ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, παρέλαβον δὲ τέλος ἄσματα

¹ Ἰωαννίδης, "Ενθ' ἀνωτέρω.

² Πολίτης, "Ενθ' ἀν., 28 καὶ 32. « Πολλὰ δὲ τφόντι φρούρια καὶ λοιπὰ ἀρχαιότερα ἀποδίδονται εἰς αὐτόν... »—Ἰωαννίδης, "Ενθ' ἀνωτέρω. Δὲν ἀναφέρεται δ' ὁ Πολίτης πόθεν ἀρύεται τὴν πληροφορίαν περὶ τῶν δημοδῶν βιβλίων, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδὲν βεβαίως εἶδε, μὴδὲ τῆς φυλλάδας ἐξαιρουμένης.

τῶν Τούρκων αὐτοί, πεπονημένα κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἑλληνικῶν, τῶν ὑπὸ τῶν ἰδίων λησμονηθέντων καὶ εἰς ἐκείνους συνηθεστάτων!

Αἱ ποικίλαι μεταβολαὶ καὶ ἀλλοιώσεις, αἵτινες ἐπηνέχθησαν πολὺ βραδύτερον, πολὺ πέραν ἀσφαλῶς καὶ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὅταν οἱ Τούρκοι τρέπονται πρὸς ἄλλα καὶ διὰ νόμων ἀπαγορεύουν τὴν προσέλευσιν εἰς τὸν μουσουλμανισμόν, ἐκείναι μόνον εἶναι καθαρῶς τουρκικὸν ἔργον. Τὰ βασικά δὲ στοιχεῖα παρουσιάζονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὡς πιστὴ διασκευὴ τοῦ Διγενοῦς, ἐνωρίτερα μετενδυθεῖσα τὴν τουρκικὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τόσων τῶν ὅπου δὴποτε συνεργασθέντων μὲ τοὺς εἰσβολεῖς, ὅσον καὶ τῶν διατηρησάντων τὴν παλαιὰν θρησκείαν κατοίκων τῆς Καππαδοκίας—παρ' οἷς, *μόνοις*, καίτοι κατόκον «ἐν τῇ γησίᾳ χώρα καὶ πατριδί τοῦ Ἀκριτοῦ», εὐγλώττως «ἀπέλιπον ὅλως αἱ περὶ Ἀκριτοῦ εἰδήσεις».

*
*
*

Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ στραφῶμεν ἐπὶ τὴν ἔξονυχιστικὴν μελέτην τῆς χρυσοφόρου ὕλης, ἀφοῦ προηγουμένως, κατὰ τὴν παροῦσαν δωδεκάτην ὥραν τοῦ προσφυγόντος εἰς τὴν Ἑλλάδα τουρκοφώνου στοιχείου, πλουτίσωμεν αὐτὴν ἐπαρκῶς καὶ διὰ συλλογῶν πρωτοτύπων¹.

Τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης, ἐννοεῖται, θὰ διαφωτίσουν πολλὰ ζητήματα τοῦ ἡμετέρου ἐπικού κύκλου, θ' ἀποτελέσουν δὲ καὶ σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ προβλήματος τῆς πτώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

I. Τ. ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ

¹ Τοῦτο βεβαίως εἶναι τόσον ἀπαραίτητον, ὅσον εὐλόγως ἐπιβάλλεται νὰ πιστωθῶμεν εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τουρκικὰς ἐργασίας. Σημειωθῆτω δ' ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθεισῶν τουρκοφώνων βιβλιογραφιῶν ἀναφέρεται τι περὶ τῆς φυλλάδας, ἀδενὸς ἀντιτύπου τῆς σωθέντος.